

Het Centraal Joods Overleg (CJO) heeft met instemming kennisgenomen van het wetsvoorstel tot wijziging van de Archiefwet 1995, in aansluiting op overweging 158 van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG).

Het voorstel biedt een noodzakelijke en gerechtvaardigde wettelijke basis om onder voorwaarden (oorlogs-)archieven met bijzondere of strafrechtelijke persoonsgegevens (ook online) te kunnen raadplegen en te gebruiken.

Het CJO onderschrijft nadrukkelijk het belang van ruimere toegang tot oorlogsarchieven. Deze toegang is essentieel voor het reconstrueren van familiegeschiedenissen, waarheidsvinding, educatie en maatschappelijke reflectie.

Wij verwijzen hierbij naar eerdere correspondentie waarin wij pleiten voor een ruimhartige en toekomstgerichte benadering van archief openbaarheid.

Na zorgvuldige lezing van het wetsvoorstel en de bijbehorende memorie van toelichting, brengen wij de volgende overwegingen onder de aandacht:

1. Inzet moderne informatietechnologie is game changer voor waarheidsvinding

De samenleving digitaliseert in hoog tempo. Informatie wordt digitaal geproduceerd, gedeeld en geconsumeerd. Informatietechnologie ontwikkelt zich razendsnel. Deze digitale realiteit vereist een herijking van de balans tussen privacy en openbaarheid.

Steeds meer historische bronnen (kranten, archieven, rapporten, dagboeken) worden gedigitaliseerd. Burgers, onderzoekers en instellingen maken in toenemende mate gebruik van AI-tools om patronen en verbanden bloot te leggen. Inzichten die bij handmatige analyse verborgen blijven. Deze spectaculaire resultaten met nieuwe technieken versterkt de rol van archieven als fundament van geschiedschrijving en collectieve reflectie.

Gezien het potentiële misbruik van AI is toegang tot authentieke archieven essentieel voor waarheidsvinding en betrouwbare geschiedschrijving. AI zal niet alleen worden ingezet voor serieus onderzoek, maar ook door revisionisten en Holocaustontkenners. Juist om dergelijk misbruik te kunnen blootleggen, is het van groot belang dat iedereen laagdrempelig, zowel digitaal als fysiek, toegang heeft tot archieven en andere betrouwbare databronnen.

Een moderne open samenleving zal in toenemende mate van de overheid verwachten dat archieven digitaal, anoniem (geen inlog-key), full-tekst doorzoekbaar en koppelbaar (indexeerbaar voor zoekmachines) met andere databronnen beschikbaar zijn. Alleen zo ontstaat een infrastructuur die toekomstgericht is en recht doet aan technologische en maatschappelijke behoeften.

Opvallend is dat in recente publicaties, zoals het rapport van prof. Jeurgens en in schrijven van de Autoriteit Persoonsgegevens, deze nieuwe technologische mogelijkheden niet of onvoldoende zijn gewaardeerd in de afweging tussen privacy en zwaarwegend algemeen belang.

Het CJO vindt dat zodra de wettelijke beperking uit de Archiefwet is verstreken, burgers, onderzoekers en instellingen onbelemmerde, online toegang moeten krijgen tot deze data ten behoeve van genealogisch onderzoek, educatie en maatschappelijke bewustwording.

2. Archieven zijn cruciaal in de strijd tegen antisemitisme en andere vormen van haat

In een tijd van toenemend antisemitisme en discriminatie van andere minderheden is vrije toegang tot archieven onmisbaar. Educatie en bewustwording zijn de krachtigste wapens tegen haat. Archieven zijn hierin onmisbare bronnen. Het verleden moet een spiegel zijn voor het heden en dat vereist transparantie.

3. Anonieme toegang tot archieven is essentieel

Nagenoeg alle informatie op internet is anoniem en vrij toegankelijk. Ook gevoelige informatie circuleert vrijelijk op internet. Een gebruiker van informatie is zelf verantwoordelijk om bij het bewerken en verspreiden van informatie de wettelijke regels te respecteren.

Persoonlijke identificatie is uitsluitend vereist bij specifieke financiële of administratieve handelingen. Het beperken van archieftoegang vanwege hypothetisch misbruik is disproportioneel. Bij daadwerkelijk misbruik bieden bestaande wetten, zoals het strafrecht, voldoende bescherming.

Het CJO vindt dan ook dat het raadplegen en gebruiken van online archieven anoniem moet plaatsvinden. Hier komt bij dat veel Joodse burgers getraumatiseerd zijn en angstig en terughoudend om zich bekend te maken bij het benaderen van oorlogsarchieven. De gruwelijke aanslagen van 7 oktober 2023 en de Jodenjacht van 7 november 2024 hebben deze angst versterkt.

4. Gelijk speelveld: recht op familiegeschiedenis

Voor het raadplegen van het CABR is jarenlang een pijnlijk ongelijk speelveld ontstaan. Het papieren archief is geïndexeerd op naam van verdachten of daders. Toegang tot een dossier is uitsluitend mogelijk na aanvraag op naam van een verdachte of dader, en vereist bewijs van overlijden of expliciete toestemming.

Nazaten van daders en verdachten hebben de afgelopen twintig jaar toegang gehad tot het CABR voor persoonlijke waarheidsvinding en verwerking. Verschillende nazaten hebben de publiciteit gezocht, onder meer via interviews en de recente boeken over foute voorouders.

Deze mogelijkheden zijn Joden en andere slachtoffers onthouden, aangezien het papieren CABR voor hen de facto ontoegankelijk was. Van veel Joodse families is een groot deel van de verwanten uitgeroeid, terwijl de meeste leden van de eerste generatie oorlogsslachtoffers inmiddels zijn overleden. Het is schrijnend dat juist voor hen de enige overgebleven bron voor de reconstructie van hun familiegeschiedenis gesloten bleef. Dit onrecht vraagt om spoedig en rechtvaardig herstel.

Datzelfde geldt ook voor het Rode Kruis Oorlogsarchief, dat wel toegankelijk is op naam van het slachtoffer, maar tot 2046 als beperkt openbaar is vastgesteld. Dat geldt zelfs voor de deportatielijsten, waarop geen overlevenden meer voorkomen. Daardoor wordt onderzoek naar de Holocaust, zowel door wetenschappers, nabestaanden als andere geïnteresseerden ernstig belemmerd. De verwijzing naar overweging 158 van de AVG/GDPR dient ook te leiden tot de openstelling van dit belangrijke archief.

Digitalisering en doorzoekbaarheid op trefwoorden (zoals op namen van slachtoffers) herstellen dit onrecht en maken het voor Joden, Roma, Sinti en andere vervolgdgen mogelijk hun familiegeschiedenis te achterhalen. Het is schrijnend dat (nazaten van) daders dit recht trachten te beperken onder verwijzing naar reputatieschade of schaamte.

5. Transparantie en toetsing bij archiefbeheerders

Naast de zorgdrager (de minister in het geval van het CABR) kent het wetsvoorstel ook de archiefbeheerder (de Rijksarchivaris) aanzienlijke ruimte en bevoegdheden toe om zelfstandig

afwegingen te maken. Zoals bij het afwegen van proportionaliteit en subsidiariteit, het instellen van toegangseisen, het beperken van verspreiding, het inrichten van informatie- en bezwaarloketten, en het verstrekken van toelichting en context bij archiefmateriaal. Een voorbeeld hiervan is het door het Nationaal Archief overgenomen advies van het Ethisch Beraad van het CABR, inclusief de daarin voorgestelde mitigerende maatregelen. Het CJO begrijpt de overwegingen achter deze keuzes, maar vindt het van groot belang dat besluiten van de archiefbeheerder worden omgeven door heldere criteria en transparante procedures. Daarbij moet het voor belanghebbenden mogelijk zijn om in beroep te gaan, met inbegrip van een onafhankelijke beroepsmogelijkheid, zoals de weg naar de bestuursrechter.

6. Urgentie en tijdelijke toegang

Het CJO verwelkomt de toezegging dat een tijdelijke voorziening wordt getroffen voor toegang tot het digitaal beschikbare deel van het CABR. Wij pleiten ervoor dat (oudere) slachtoffers en hun nazaten hierbij voorrang krijgen. En dat een mogelijkheid wordt gecreëerd dat Joods Maatschappelijk Werk (JMW) ondersteuning kan bieden bij inhoudelijke duiding en mentale nazorg.

Tot slot

Wij hopen dat bovenstaande overwegingen bijdragen aan een zorgvuldige en toekomstbestendige afronding van dit wetgevingstraject. Het CJO is vanzelfsprekend bereid tot nadere toelichting of overleg.